

Lagerberg:

Känn dig själv

II a
Kapsel
n: 5

Känn dig själv.

Till psykoanalysens filosofi

av Rolf Lagerborg.

1. Freuds psykoanalys som variant av Sokrates' maning: känn dig själv. 2. Freuds konversionslära: hämmade tendenser som upphov till neuroser. 3. Psykoanalysens upphov och principer; dess teknik; psykoanalysen såsom ett specialfall av biktens psykologi. 4. Psykoanalysen ur läkaresynpunkt; inkast mot dess överdrifter; Freuds självförsvar. 5. Inkast mot psykoanalysen ur moralitetens synpunkt: deras foglöshet. 6. Freuds filosofgärning.

Lärt folk blir i regeln ledsamt beskedligt — eller käbbla vi som käringar för att få rätt i smått. Försiktig förnöjsamhet inövas med yrket; intressena bli färre med åren som gå; och synvidden blir trängre, och lärdomsdammet lägger sig mer och mer kompakt som hölje över hågen att upptaga det nya.

Men undantag finnas, som virvla upp i vissenheten; så »idéorkanen» Nietzsche — och andra oväder och yrväder. Åter andra finnas, vilkas fröjd livet ut är hypoteser och idéer, över huvud friska vindkast, låt vara att dessa storma mot vad de själva velat. De begära icke bättre än den strid som är liv — i oförtröttad strävan till de bortre sanningar, dem vi endast närma oss.

Bland åtskilligt vågsamt, som upprört filosoferna i vårt stridbara sekel, har väl ingen meningsriktning, icke ens pragmatismen eller bergsonismen, kommit en så våldsam ovilja åstad som den *psykoanalys*, vilken basunerats ut — *sit venia*

verbo, det gäller endast formen för det goda budskapet — av Freud och hans lärjungar. Snillrik som få, men brutalt utan hänsyn, självsäker och utmanande, närgången som ingen, tvingar denne wienerjude till parti för eller mot; och alltsedan Nietzsche har förvisso ingen tänkare lovprisats och smädats så fanatiskt som just denne.

Syftet med den undersökning, som skall följa nedan — tillagnad en veteran, vilken än i dag är den främste i debatten och den främste i intresse för filosofiskt nytt — är icke att slita tvisten mellan Freuds beundrare, som i honom se profeten, och de talrika belackare, vilka beteckna honom som charlatan och monoman; icke ens om uppgiften efter celebret mönster inskränktes till att uppvisa åtskilligt föga vederhäftigt i mannens älsklingsläror¹. Utan huvudsyftet med den följande studien är tvärtom att hålla fram ett moment i Freuds förkunnelse, för vilket många synder skola förlåtas honom: han har, om ej i ord så i gärning desto mera, och det med en iver värdig en sokratiker, påmint oss om livsläran *känn dig själv*, filosofiens alfa och omega.

1.

Psykoanalysen har framgått ur sjukpraktiken; innan den vann burskap i psykologien tjänade den nervläkares själsoörjaresyften. Dess metod, vartill vi komma, kunde betecknas som en terapeutisk tillämpning och vidare utveckling av Sokrates majeutik — den konst att förlossa, varmed den gamle vise ville leda människorna att själva finna ut deras väsens grunder. Till en praktisk levnadskonst syftade också han; det »känn dig själv» han upptagit blev en maning till envar att behärta sina möjligheter: »vad du duger till och vad icke» (Xen. Mem. IV. 2). Sokrates' metod var att fråga ut de enskilda, till dess hos dem själva vaknade insikten om deras fel

¹ Jfr *Th. Rein*, Friedrich Nietzsche — profet eller charlatan? Finsk Tidskrift, april—maj 1901.

och svagheter. Så också psykoanalysen som själsterapi: ledd av läkarens frågor skall sjuklingen själv utfinna vad som brister honom; och detta att han gör det själv, själv under vånda nedkommer med sanningen, skall, menar Freud, förlösa från det onda, som, förnekat eller oförstått, förbittrat hans liv.

Som psykoterapi är därför psykoanalysen en eminent sokratisk tanke¹; och den är det icke mindre i vidsträcktare användning som ett psykologiens vehikel. Härvid vill den leda ut de omedvetna grunder, särdeles de sjukliga eller annars onda, som bestämma våra känslor och rikta våra handlingar. Om denna psykoanalysens teoretiska uppgift har James engång vittnat (Den religiösa erfarenheten, övers. av Ivar Norberg, ss. 215—16) att de kliniska rönen »låta som sagor då man först läser dem. Men det är omöjligt att betvivla deras sanningsenlighet. Och sedan dessa forskare en gång slagit in på denna väg, ha liknande observationer gjorts även av andra. De kasta, såsom sagt, ett fullkomligt nytt ljus över vår naturliga konstitution».

Nämligen över den region av vårt jag, för vilken James (a. a. s. 444) godtager namnet det undermedvetna och som hyser »drivfjädrarna till alla våra dunkelt motiverade känsloutbrott, impulser, sympatier, antipatier och fördomar. Våra intuitioner, antaganden, inbillningar, vidskepelser, trosmeningar och övertygelser och i allmänhet alla våra icke-rationella själsyttringar»: de härstamma, fortfar James, liksom våra drömmar, från detta undermedvetna. Och härifrån komma vidare »alla de mystiska erfarenheter vi kunna ha om våra automatismer, sensoriska eller motoriska; vårt livs hypnotiska och »hypnoidiska» tillstånd, såvitt vi ha några sådana; våra självbedrägerier, fixa idéer och hysteriska anfall, om vi äro hysteriska; våra supra-normala förmåelser, om vi känna till några sådana och äro telepatisk anlagda. Här är också källan till mycket av det, varpå vår religion lever».

¹ Likheten ifråga har veterligen påpekats endast av *Max Scheler* (Über Selbsttäuschungen, Zeitschr. f. Pathopsychologie, I s. 89.)

In i dessa vidsträckta och viktiga områden lova psykoanalytikerna spränga väg och ljus — och de ha redan lyckats, låt vara endast glimtvis. Det är ju dessvärre en överväldigande uppgift att intränga i själslivets dunklaste schakter, att avslöja de drivkrafter i det omedvetna, som vi alltför vackert kalla vår fria vilja — *Spinoza* lärde redan, att »människorna bedraga sig, när de mena sig fria, vilket allenast beror på, att de äro medvetna om sina handlingar, men icke medvetna om de orsaker, av vilka de bestämmas» (*Ethica*, pars. II, prop. 35 schol.). Och psykoanalytikerna ha långt ifrån undgått de förlöpningar och överdrifter, vilka gärna åtfölja upptäckareglädjen. Man har rent av fråssat i det paradoxala, man har borrarat djupt i våra djuriska drifter och därvid bragt i dagen underjordiskt otyg, så oanat vämjeligt, att knappast ens Sokrates' lärjungar cynikerna skulle vågat sig därpå. Och är detta otroliga ändå oftast trovärdigt, så frågar man sig lika fullt, om icke denna skola driver in absurdum satsen *känn dig själv* — till mindre gagn än skada för oss stackars människobarn? Därom och om andra inkast längre nedan; till först några påminnelser om den tyvärr så normala psykopatologi, som ligger till grund för psykoanalysens möjligheter; samt om dennas upphov, principer och teknik.

2.

Vi veta att retningar, som träffa vårt nervsystem, nödvändigtvis tendera till en urladdning i handling, alltså i muskelrörelse; att varje nervös verksamhet reflektoriskt utlöser förändringar i även visceral organ (såsom körtlar och blodkärl), vilka reaktioner hjälpa organismen att upptaga eller avvärja retningsprocessen; att denna ej är utagerad innan den från centra avletts i en reaktionssumma i periferiska organ.

Det händer emellertid, att den bäst egnade urladdningen hindras av annan samtida verksamhet; då stockar sig den inledda retningsprocessen, till dess den finner avlopp på en fjärrare väg. Vi förnimma, medan retningen söker sig ett

avlopp, dess urladdningsansatser som det vi kalla drift: spänning och oro, obehag eller »Vorlust», känslor eller organförmimmelser, vilkas lokalfärg vexlar med de organ som dragits med. Ett egnat reaktionssätt, antingen det naturligaste eller ett vikarierande, förlöser till slut detta driftens spänningstillstånd; men sålänge en utlösning ännu ej uppnåtts, kunna de hämmade urladdningstendenserna viciera kropps- och själslivet, icke endast i smått, såsom sker vid sinnesrörelse och depressiva tillstånd; utan varaktigt störa den centrala verksamheten — så uppkomma neuroser, såsom hysteri, tvångsföreteelser och anomalier.

Detta att en retning, vars urladdning hämmats, förgiftar vår tillvaro, kroppsligen och andligen, är något så vanligt, att det får betecknas som normalt. En förolämpning man tvingas att svälja stillatigande, med andra ord en kränkning, den efterlämnar harm och dysterhet i sinnet; en vrede, som tillbakaträngts, urartar till hat; en sorg man ej fått visa åter i sig dess djupare; en felslagen strävan gör missmodig och bitter. Tänker man på sådana lättare fall då igångsatta förlopp ej fått reagera ut — eller på ännu lindrigare, såsom när vi gå och bära på ett intryck, som vi ej ha tillfälle att tala eller skriva om: till slut blir det tryckande och vi bli det icke kvitt, med mindre det urladdas i låt så vara endast skvaller; eller på det lika vardagliga fallet, då en eller annan motighet, kanske icke värre än en oförutsedd väntan, t. ex. på en spårvagn, gör oss otåliga, uppbragta, hämndlystet förargade: det blir hejdade tendenser, som också kunna urladdas i allvarligare utbrott, i beslut, som vi få ångra, i uppror och trots, i en hämnd på oss själva, som är det rena ursinnet: och det händer ej endast barn och halsstarriga ungdomar eller kvinnor, som rätt ofta handla *par dépit*, utan också vuxna män, och i maktpolitiken hela samhällsgrupper; tänker man på dessa fall, så förstår man utan vidare, att en urladdning på avvägar: oförklarliga impulser, nycker och allsköns egenheter, men även tvångshandlingar, fobier, efterhängsna skrupler, övervärda idéer och t. o. m. rent kroppsliga hysterisymptom kunna bli

följden av stävjade tendenser I stället för att urladdas i egnade handlingar avsnöras och inklämmas dessa tendenser och föra så vidare sitt dolda liv för sig, så att säga i grämlase över vad som nekats dem, ända till dess de avledas, vare sig så att de svämma över dammarna eller också så att de fräta sig en fåra, som undergräver dessa och därmed vårt normala liv; utom att detta sunda liv alldeles kan sprängas vid ett häftigt genombrott.

Dylik *konversion* eller *introversion* — med det nya namnet på en känd och erkänd företeelse — innebär alltnog att bortträngda drifter kunna trycka och gnaga oss, pockande som samvetskval, kunna missrikta vår tillvaro och även kunna urladdas i sjukliga störingar, utan att man själv förstår det ondas rot. Konflikter mellan drifter eller långtanssjuka böjelser och diverse yttre motstånd, eller inre motstånd i egna betänkligheter, det uppleva vi ideligen; och det händer ofta, att den tillbakaträngda driften alls ej når vårt medvetande som önskan eller vilja. Man skjuter det omöjliga resolut ifrån sig, innan det nått frestelsens inställning till handling och därmed klarnad insikt; men det som så undanträngts av segrande centra ger ändå icke tappt; vinner det ej snart ett befriande avlopp i en eller annan handling, så kan det introverteras i sjukliga benägenheter, ofta enbart kroppsliga, främmande för det övriga medvetenhetslivet och undandragna jagets medvetna kontroll.

Som populärt exempel på retningsprocesser, vilka lätt introverteras, må hänvisas till könsdriften, som ju ständigt användes, men som också mer än andra uppammar neuros. Och det likafullt där driften stannar i det omedvetna: den gror underjordiskt och suger till sig näring från komplex efter komplex, till dess den vinner herraväldet. De flesta torde erfarit, vilken odräglig makt över motiv och livsvärden en oro från könslivet lyckas usurpera; svårare konflikter mellan förståndet eller plikten och det smygande begäret skövla vårt sinneslugn och resultera i neuros — icke minst när begäret

tillika väcker avsky, avsky för en själv, och därför icke erkännes; det griper omkring sig, ostört av medvetandet, i stället för att kallblodigt skärskådas och avledas. Så inrotar sig driften som en allmän olust, förgiftande vårt tanke- och känsloliv, anstiftande abnorma »hysteriska» utbrott; till dess att det funnit en bättre egnad urladdning.

Färgrikt har Gadelius beskrivit tillgången vid denna n troversion av de hämmade könsbegärens i »en vilja för sig, gående sin egen väg, kroppens, köttets och begärens jordbundna vilja», som förvandlar vår själ i »en trollåda med dubbel botten» och även rasar ut i kroppsliga störingar. »De otillåtna föreställningarna», skriver Gadelius (Tro och övertro i gångna tider, I, 36, 46,) »trängas bort ur den personliga synkretsen, hämmas och hejdas varje gång de vilja inställa sig i medvetandet, men de fortleva det oaktat på djupet som en dov oro, en förstucken längtan, ett lösbrutet stycke av en splittrad själ. Det finnes sålunda hos vissa människor en möjlighet till en personlig söndring, en klyvning närmast av deras vilja i tvänne strömriktningar, varav den ena söker sig väg i det fördolda, skyende dagsljuset, som ett underjordiskt flöde av önskningar, förhoppningar eller otillfredsställda begär. Vissa inom medvetandet hämmande krafter, självkritik, religiösa grundsatsar, konventionella hänsyn, resa en oöverkomlig mur mot tankar, ingivelser och hugskott som anses oförnuftiga eller otillbörliga; men stå dessa hugskott och ingivelser i en stark viljas, i livsviljans eller sexualbegärets sold, då vet denna vilja att på djupet samla sina krafter för en slutlig överrumpling . . . Och mången from och helig man, som dagligen spåkte sitt kött och icke ens skydde att vältra sig i tistlar och brännässlor eller utsatte sin nakna lekamen för getingar, blev av denna vilja överrumplad . . . En dag, när själens yta ligger lugn och fridfull, och blott en svag fläkt av självbelåtenhet krusar dess spegel, kommer den dolda strömmen plötsligt i rörelse och kastar en kaskad i mäktigt trots mot himmelen. Från den vises mun ljuda plötsligt förbannelser och hans kropp vrider sig i konvulsioner».

Konflikter och besvikelser, hämmade tendenser, som leda till ett »psykiskt trauma», eller med ett folkligt uttryck till »ett sårt ställe invärtes», och verka sjukdomsalstrande, de möta på långt flera än erotikens fält. Så behärta vi alltför litet maximen »känn dig själv», vi ge oss ut i livet med alltför stora krav och alltför höga tankar om de egna krafterna. Illusionerna brista, men sanningen är olidlig, vi vilja icke höra den, den går ej att förena med den övertro, som uppfyllt oss. Hällre än att erkänna, hällre än att slå av, uppbygga vi vårt mod med nya illusioner; när planer eller drömmar igen brista samman, återstår oss endast »flykten i neurosen». Hysterins fiktio- ner resa sig av sig själva som ett sista värn mot ens nederlag och mindrevärde. Så också den fixa tanken, att man är förföljd, om än tvångstankar och handlingar tillika betyga en dov misstro till oss själva; vi maskera detta missnöje och den inre oron med ett förtvivlat fasthållande av den egna värdig- heten. Ett liknande krampartat självbedrägeri föröva vi var gång vi begått någon dumhet; vi skjuta utan tvekan skulden på andra, intala oss, att det gått annorlunda till, och snart tro vi bergfast på det vi så uppfunnit. Med rätta anmärker N i e t z s c h e: — »Das habe ich getan», sagt mein Gedächtnis. — »Das kann ich nicht getan haben», sagt mein Stolz — und bleibt unerbittlich. Endlich — gibst das Gedächtnis nach . . .

Så tränga vi bort det plågsamma, skulden och skammen, så ljuga vi i god tro — politiska grupper liksom enskilda indi- vider; och vi kunna icke annat, vår samvetsfred kräver det, den tankebyggnad, det trossystem, vi leva på, kräver det. Och denna normala autosuggestion, som förfalskar vårt om- döme liksom vårt minne, kan näppeligen avgränsas från verk- lig förvirring, sådan som brottslingens opportuna amnesi, då han platt icke minnes tillgången vid brottet; eller mången livstidsfänges fixa idé, att han blivit benådad eller förklarats oskyldig, att friheten väntar. Också den helt vansinniges tankeförbindelser — för all del icke så, som om vore de en utveckling, en nödvändig progression av dessa mildare stö-

ringar, — också de avslöja intresset för det egna jaget: man bygger upp ett trossystem, där inkasten försvunnit, en drömvärld, där man finner vad livet förmenat en; där det som gått sönder är helt igen och det tidigare bortträngda, låt oss säga storverks- eller kärleksdrömmar, kommer till sin rätt, sedan alla hämmande komplexer sprängts undan.

Nog av, en ymnig anledning till neuros och psykoneuros är, enligt Freud och introversionsläran, att tendenser hämmas och icke håller avletts associativt, utan bortträngts till det omedvetna, där de rota in sig som komplexer för sig, vilka mera eller mindre snedvrida ens varelse, plåga med allsköns excentriska utbrott och även rent somatiska störingssymptom. Att spåra upp det bortträngda, att bana för det en väg tillbaka till medvetandet och därmed till avlopp i ord och känslouttryck, är vad Freud försöker med sin psykoanalys. Men det är icke nog med att leta fram patogenesen, den sjuke måste ledas att fatta den själv: till medveten insikt om sjukdomens ursprung, om de dolda driftkonflikter, som alstra och nära den. Därmed, att den sjuke lär *känna sig själv*, öppnar sig en utväg för det introverterade. När den sjukas omedvetna satts i förbindelse med hans sunda själsliv, får det ju en möjlighet för associativ urladdning — och om så det hämmade får reagera ut, är dess dolska välde brutet.

3.

I Finska Läkaresällskapets Handlingar (1903, II s. 75) uttalar H. F a b r i t i u s, vilken egnat Freud och psykoanalysen ett specialstudium, såsom slutomdöme om Freuds patogenetiska läror, att de kanske gömma rätt mycket av sanning och även äga värde för själsterapin: »låt vara, att läran om konversionen, denna lära, att ett svårt psykiskt trauma, som ej finner något avlopp, »vänder om» och söker sig abnorma uttryck, endast vore ett antagande; det ger en ändå ett visst

stöd, då man, ställd inför de gåtfulla hysteriska symptomen, söker komma deras hemlighet in på livet».

Något alltför hypotetiskt eller alldeles nytt är emellertid icke denna konversionslära; i ljuset av det anförda kunna vi gott förstå, att de retningar, som hämmats, intvingas på andra linjer än de för dem naturligaste; att vissa centras samverkan därvid kan lida och att de innervationer, som bero av denna samverkan, rubbas eller alls icke komma till stånd (såsom vid hysteriska anästesier och förlamningar och för övrigt redan vid den partiella känslöshet, som kan åtfölja affekttillstånd); och vidare att varje gång de lederade regionerna ånyo nås av retningar, dessa urladdas abnormt, i stället för att inslä normala vägar.

För läkarepraktiken är det håller icke nytt, att man uppsöker en grund till de abnorma reaktionerna i patientens tidigare själiska upplevelser. Själv åberopar Freud som sina närmaste föregångare (Kleine Schriften zur Neurosenlehre I, s. 18) *Pierre Janet*, som stundom använt en diagnostik av denna art; vidare *Binet*, som uttryckligen förklarar, att om man lyckas leda sjuklingens minne tillbaka till den tid, då störningen först uppträdde, så kunde det hända han blev mera mottaglig för att suggestivt kureras. Och planmässigt begynnade *Breuer*, en Freuds äldre kollega, att tillämpa denna retrospektiva diagnos, utbildande den i samråd med Freud, till en verklig kurmetod, som döptes den *kathartiska* — för att den ville läka genom att luttra: rensa patienten från det onda i hans inre, bringa det i dagen och leda det ut.

Före Freud har man också pekat på den släktskap, som i vissa stycken råder mellan hypnos och hysteri (jfr. t. ex. *Pierre Janet*, *Automatisme psychologique*, ss. 447—48), liksom mellan fobier eller tvångstankar och de tvingande suggestioner, som man undfått i hypnostillståndet. Hypnosen har kallats en artificiell hysteri; likheten grundar sig bland annat därpå, att man hos hypnotiserade kan framkalla innerervationsavbrott: förlamningar, kontrakturer, synstörningar, känslöshet, vilka likna sådana hos en del hysteriker. Det

som här sviker, är allenast centra; vissa centrala områden äro satta ur funktion; för att häva deras avdomning gäller det att väcka dem genom egnad retning, fysisk eller psykisk — och huru skall man nå dem denna senare väg, om icke genom den utgångspunkt i det psykiska förflutna, från vilken innervationen ursprungligen rubbats.

Här sätter Freud in med psykoanalysen.

Liksom i hypnosen det suggererade bestämmer en som en främmande komplex, avsnörd, utan samband med det normala medvetandet och störande i vägen för normala förknippningar, ända till dess att detta främmande avlägsnats; så kan neurosen vållas av en omedveten motsättning mellan reaktionstendenser: lyckas man avslöja vilka dessa äro, de själiska konflikter, som framkallat oredan och ännu vidmakthålla den, så äger man möjlighet att genom själslivets förmedling påverka de centra, vilkas verksamhet lederats och frigöra desamma hindrade funktion. Vet man vad som hämmats och vad som är det hämmande, så kan man för det förra öppna en utväg upp till det fullt medvetna och jagstyrda själslivet, och därmed en återväg från »flykten i neurosen»: det inklämda får tillfälle att reagera ut — till avspänning och hälsa. »Die Wirkung der kathartischen Methode Breuers besteht darin», skriver Freud (a. a. I. ss. 49—50), »dass sie eine Zurückleitung aus dem Körperlichen ins Psychische zielbewusst erzeugt, um dann den Ausgleich des Widerspruches durch Denkarbeit und die Abfuhr der Erregung durch Sprechen zu erzwingen».

Psykoanalysens terapeutiska verkan är alltså till gott slut så litet något nytt eller extravagant, att den reducerar sig till ett specialfall av *biktens*: alltså av bekännelsens förlösande makt över det som trycker sinnet och som man ger ifrån sig, såsom man kastar upp, för att bli kvitt det kväljande; vartill som lindrande och ledande moment kommer biktfaderns deltagande och absolutionen. Läkarens tröst och förtroendet för honom betyda väl alltid en suggestion till hälsa; men väsentligare är, vid psykoanalysen som vid bikten, att patienten fås att självmant öppna sitt hjärta — sedan han letts att lära

känna sig själv, också i vad som bortträngts till det omedvetnas gömmor. Där sjuklingen eller syndaren själv icke förstår, vilka lurande drivkrafter som plåga och tvinga honom — med abnorma impulser och annat ondskefullt och upproriskt; där är kampen mot symptomen som en kamp mot dolda fiender: man förmår icke avvärja de lömska attackerna, så länge man ej vet från vilket bakhåll de komma.

När Freud jämte Breuer började med sin metod, betjänade de sig, efter den franska skolans föredöme, främst av hypnosen — för att avkoppla det jagmedvetna själslivets motstånd och lättare hos den viljelöse locka fram det bortträngda. Men snart fann Freud hypnosen förvirrande och otillräcklig och övergav den helt. I stället försöker han ett eget förfarande: nämligen psykoanalysen i trängre diagnostisk mening, som skiljer sig från termens allmännare bemärkelse av överhuvud ett det onda driftlivets rannsakande. Freud söker leta sig till detta omedvetna genom att taga fasta på patientens infall: tankar som komma flygande utan jagets styre, medan sjuklingen berättar om sitt liv och sina krämpor: infall i all synnerhet, som störa tanketråden. Han tillhåller patienten att säga ut allt, icke endast sådant som strängt hör till saken, utan även oväsentligt, vilka som helst detaljer — och huru mycket långrandig sjukdomsbeskrivning och dito hypotetisk ätiologi har icke varje sjukling att anförtro läkaren. Freud vill veta allt, som rinner en i hågen, men främst naturligtvis vad som fyller ens tillvaro, bekymmer och förhoppningar, icke minst dessa sista: vad man begär av livet, huru man tänker framtiden — och vad man tänkt och önskat ända från barndomen.

Men hysteriker duka ofta upp fantastiska klagovisor, skönmålerier, som de tänkt ut på förhand; och Freud är på sin vakt: han avvärjar patientens beräkning och vilja med att avspänna hans uppmärksamhet. Han låter honom intaga ett vilande läge utan varje muskelspänning och leder honom så i behörig distraktion med likgiltiga frågor, t. ex. om de

tankar, som uppstå hos patienten vid det eller det ordet: ur sådana associationer, där viljan ej är med, vill Freud läsa ut de intressen och tendenser, som dominera i patientens omedvetna psyke. Ett villkor är den sjukets fullkomliga uppriktighet, och mer än så en öppenhet, som mången alltför blygsam torde vägra även läkaren; men Freud vet att utnyttja också motspänstigheten: han fäster sig ej minst vid det patienten undviker, det han glider över såsom otrevligt och nedsättande: luckor i sammanhanget, stockningar och felsägningar, miner av obehag, avvärjande gester. En tillfällig minnesbrist, redan en missägning, allt vad vi oförvarandes säga och begå, det är, menar Freud, i själva verket motiverat; det som man säger i stället för det riktiga, tyder på ett lust- eller intressemotiv; det som man glömmer på något olustbetonat, på ömtåliga punkter. Och ofta står det omedvetna, som undslipper en, och likaså det, som man icke får fram, i ett nära samband med de tendenskonflikter, som försaka sjukdomen. Allt bör för läkaren bli skvallrande symptom; och Freud kompletterar denna sin undersökning av ens distraktioner med att — uttyda ens drömmar: de skola också vittna om konflikter i det omedvetna, om bortträngda önskningsmål, som lista sig fram, medan ens vakna vilja domnar.

Freud vill rehabilitera drömtydningens konst; och drömanalysen är helt visst värd att medtagas i den psykologiska vetenskapen. Drömmen uppenbarar åtskilligt av vårt väsen, som vi i vårt dagsmedvetande icke få tag på, men som flyter överst under sömnens avspänning — man vet ju vilken vikt denna vilans avspänning äger för allt ens omedvetna själsarbete. Drömmen öppnar ett genombrott för behärskade komplexer, vilka nu övermannas jagets motspänning; och Freud söker sig i drömmarna, förbi intryck och motiv, som i det vakna livet berört oss över hövan, till en förstucken grund i drifter som tillbakaträngts och som nu taga hämnd; han menar, att drömmen utgör en revanche för vad man under dagen försmått eller underlätit; och han citerar *Anatole France*, som i »Le lys rouge» förklarar: »det som vi uppleva under

nattens drömmar, det är olyckliga rester av vad vi försummat under det vakna tillståndet. Drömmen är ofta en hämnd, som utkräves av saker och ting, dem man föraktar . . .»

Så gestalta sig de konstgrepp, med vilka Freud ur mörkret vill besvärja fram de makter, som härja i vårt omedvetna; han så att säga ringar in de förborgade tendenserna; så lockar han dem fram ur gömslet och gör dem oskadliga — med att in-
tvinga dem på ofarliga vägar.

Man märke att det ej är nog att läkaren letar fram de hämningar, som spärrat de normala urladdningarna och möt vilka de hämmade drifterna spjärnat i krampaktiga utbrott. Dessa hämningar må hävas; innan de gett vika är där ingen väg för en frälsande avledning. Patienten måste läras att förstå de konflikter, som vållat det abnorma, måste erkänna dem, både det som tryckt honom och det som stått emot — för att avstyra båda.

Men psykoanalytikern har oftast en svår uppgift i att övervinna motståndet mot ett dylikt erkännande: det självbedrägeri, den självöverskattning, som håller emot det förment låga och förödmjukande. Freud menar sig erfarit, att »das Nein, das man vom Patienten hört, nachdem man seiner bewussten Wahrnehmung zuerst den verdrängten Gedanken vorgelegt hat, konstatiert bloss die Verdrängung und deren Entschiedenheit, misst gleichsam die Stärke derselben» (a. a. II. s. 50). »Nicht das Nichtwissen an sich», inskärper Freud därför (t. ex. a. a. III. s. 303), »ist das pathogene Moment, sondern die Begründung des Nichtwissens in inneren Widerständen, welche das Nichtwissen zuerst hervorgerufen haben und es jetzt noch unterhalten. In der Bekämpfung dieser Widerstände liegt die Aufgabe der Therapie».

För att bana vägen för en befrielse måste alltså först denna motspänning och överspänning, måste vår förhåvelse bringas att vackla: vi finna samma fall vid den religiösa bikten, vars effekt förutsätter insikt om vår bristfullhet, ödmjukhet, förkrosselse. Om däremot den sjuke alls icke vill veta av de

hemliga drivkrafter, som, oförstådda och stävjade, undergräva hans sunda liv, så är där ingen utsikt till urladdning och uppbyggelse. Denna uppbyggelse kräver att jaget varsamt avklädes granna illusioner, att sjuka punkter blottas, att de igengrodda såren öppnas — sker detta icke, så fördjupas de alltvidare.

Men ett sådant avslöjande ända till botten kan vara nog så pinsamt. Till och med av den sunde fordras det mod, »modet till sig själv» (såsom titeln lyder på en bok av Marzinsky) för att kläda av sig inför sitt samvete. Huru mycket mera mod skall det då ej fordras av den sårslagne och missbildade för att rycka skynket av och lära *känna sig själv*. Han måste ändå göra det för att sköta sig därefter; intala sig att nöjas med det möjliga, uppge den olyckliga inställning till livet, som lett honom i ohälsa. Lära att »adaptera sig till sin egen natur», inse sitt mindrevärde och försona sig därmed — eller får han livet ut dragas med neurosen.

4.

Till en fackmässig framställning av psykoanalysen hörde med rätta kliniska exempel. Men nu är endast fråga om psykoanalysens teori; att diskutera sjukhistorier, att tolka deras bärvidd tillkommer ej laici. Ej håller att taga ställning till de argisinta protester, som till lust och leda inlagts mot behandlingssättet. Må här likväl antydvas huru Freud försvarar — även sina förlöpningsar.

Någon osviklig hjälp vill hans psykoanalys icke lova och den ger sig icke ut att egna sig för alla. Freud anger själv (Jahrb. f. Psychoanalyse, I. s. 358), vad som indicerar och kontraindicerar. En grundförutsättning för att psykoanalysen skall verka är att det normala jaget bevarat ett visst övertag; förslöade och andesvaga, folk med karaktärslyten eller med en medfödd splittring i själslivet skall man fåfängt söka bota med psykoanalys; olämpliga objekt äro vidare alla, som icke självmant söka hjälp, utan ge sig att kureras, nödda

av anförvanter. Likaså patienter över 50 år, vilka sällan kunna inriktas på någon ny livslinje; och svårt är det ibland att komma till rätta med sjuklingar, som uppnått att älska sitt onda: det händer ju att sjukdomen når en sekundärfunktion, att den blir till gagn i den sjukes kamp för tillvaron. Så vid »rånthysterien» och »krigshysterien» och mången lätt neuros, som främjar ens bekvämlighet, ens befrielse från plikter, ens begär att väcka uppseende. Dylik opportun funktion förankrar det sjukliga och så blir det vanskligt att helt rycka upp det.

Och maktlös är naturligtvis psykoanalysen liksom över huvud bot på själisk väg, där sjukdomens orsak är enbart somatisk, låt säga beroende på endokrina missfunktioner, vilka alls ej framretats genom själslivets förmedling och håller ej låta häva sig via hjärnbarksreflexer. Men där själisk påverkan över huvud mäktar något — speciellt vid lindrigare fall av hysteri, fobier, ångest- och tvångstillstånd, och allsköns s. k. »nervsvaghet» — där är psykoanalysen, enligt Freud och hans skola, effektiv som intet annat. Och psykoanalysen har en uppgift att fylla även i de relativt sundes liv: också hos normala människor träffar man på sjuka punkter, »hysterogena» i miniatyr: vilka, när de retas, mana fram affekter utan rimlig grund, utan proportion till retningens oansenlighet. Av dylika gengångare eller andra egenheter besväras väl de flesta; och huru mången lider icke, ehuru i övrigt sund och rund, av kroniskt stridiga viljeströmmar, av impulsivitet i vexling med liknöjdhet, av depression, som påljuger sig allehanda uselheter, och av åtskilligt annat, som psykoanalysen uppklarar och fostrar ifrån. Vår tillvaro är merendels ett sömngångarliv — det »undermedvetna» styr oss; våra begär äro som tvångstillstånd: de insöva förnuftet; vårt mest vakna medvetande är likväl en halvslummer, ty någon del av jaget skymmes alltid undan. På samma sätt läkaren lämnar oss besked, om vad vi ej förstå i skötseln av det kroppsliga, så vill psykoanalytikern bjuda oss besked, om vad vi icke själva förstå av vårt psyke, besked om begär, vilka innerst rida oss,

besked likaså om huru de kunna avstyras, därest vi förtro oss till den livsregim han anvisar.

Men något för kvacksalvare, det betonar Freud uttryckligt, är hans psykoanalys lika litet som hypnosen; den fordrar att läkaren-psykologen blivit van att finna en väg i det omedvetnas irrgångar — och det måste han öva upp med att rannsaka sig själv. Lösen *känn dig själv* är oeftergivlig för den som tar sig före att hjälpa andra: »jeder Psychoanalytiker» — så lyder här Freuds *autos eja* — »kommt nur so weit, als seine eigenen Komplexe und inneren Widerstände es gestatten; wir verlangen daher, dass er seine Tätigkeit mit einer Selbstanalyse beginne, und diese, während er seine Erfahrungen an Kranken macht, fortlaufend vertiefe. Wer in einer solchen Selbstanalyse nichts zustande bringt, mag sich die Fähigkeit, Kranke analytisch zu behandeln, ohne weiteres absprechen».

Vad som mer än annat väckt protesterna mot Freud är hans inbitna intresse för könslivets gebiet: med ett spårsinne värdigt en romandektiv söker han visa, att sexuella drivfjädrar ha del i snart sagt allt vad vi företaga oss. Men att fatta en viss orsaksfaktor som så grundväsentlig, att de övriga ej erhålla dem tillkommande rum, det är ju nästan regel hos det banbrytande folket. Lyckligt då åtminstone att Freuds generalförklaring hänför sig till en så ingripande livsfaktor som sexualiteten, »en av den levande världens stora krafter, som utsträcker sitt inflytande, direkt eller indirekt, till alla och allt»: det är *Ribot* som säger det i fråga om Freuds förkärlek för det sexuella (*La mémoire affective et la psychoanalyse*, Rev. philos. 1914, s. 159); och han fortsätter: »jämförd med andra instinktiva böjelser eller omedvetna komplexer är könsinstinkten utan like».

Och att det sexuella spelar med vid neuroserna, att det bortträngda könsbegäret, mera envist än allt annat, går igen och hämnas lidna oförrätter, det har Freud gottgjort med eklatanta fall. Några av hans konklusioner må belysa, huru

han menar det. Tungsintethet, förgrämselse, misantropi skola ofta avslöja en könsbegärets nöd, en omedveten »Trauer über die Notwendigkeit der Tugend». Den abnormalt ångest man icke kan behärska vore, också den, en könsbegärets avläggare: när den unga flickan, som går ensam i mörkret, skälver av skräck för, såsom hon tror, att råka ut för överfall; eller när en fästmö betages av ångest i enrum med tillbedjaren, som kanske alls ej tänkt på något attentat; då är det hennes omedvetna önskan att antastas, hennes misstro till sig själv, vilken yttrar sig som ångest. I grunden är det ångest för att ej kunna motstå frestelsen; en psykologisk erfarenhet, som väl de flesta gjort, är att »wenn zwei Wünsche miteinander um die Herrschaft streiten, wird der Unterliegende — särdeles där denna önskan gäller ett förbjudet — im Bewusstsein als Angst empfunden». En hysterisk blindhet hos en ung dam lyckades Freud återföra till ett förförelseförsök, där den manliga parten gått avklädd till attack: i den unga kvinnans fasa blandade sig begär, hon ville och hon ville ej; hon räddar sig likvisst, men är efteråt så gripen av det vidriga synintrycket, att en rubbning inträder i syncentras funktion: konflikten mellan synbilden, som hon ständigt har för ögonen, och hennes motstånd däremot leder till en avstängning av hela synförmågan.

En sådan konversion, där bortträngningen uppnåtts, men icke utan våld på normala verksamheter, är nu vad Freud vill upptäcka hos de flesta neuropater: han leder sig ända upp till infantila stadier, till alltför tidigt vaknade och incestuösa könsbegär, varav reminiscenser, det få vi lov att erkänna, fortverka i drömlivet även hos de renaste (jfr. t. ex. P l a t o n, Staten IX 571). Att könsdriften i varje neurotikers själliv tar abnormalt mycket rum, ofta likväl så, att det är skyggheten för driften som är patologiskt stegrad, det menar sig Freud klarlagt: det latent och förträngda älskogsbegäret kan ha övergått i motvilja mot sexuellt över huvud, men fortbliver ändå och urladdas i sjuklighet. All neurastheni, i ordets trängre mening av en sjukdomsform för sig, följer enligt Freud av ett könsliv i olag; överansträngning med arbete, som man ofta skyller på,

verkar endast trötthet och tillfällig uttömning, ej den specifika avighet m. m. som tillhör neurasthenin. »Es ist ganz richtig», säger Freud ypperligt (a. a. I. s. 187), »dass jeder, der sich durch sexuelle Schädlichkeiten zur Neurasthenie disponiert hat, die intellektuelle Arbeit und die psychischen Mühen des Lebens schlecht verträgt, aber niemals wird jemand durch Arbeit oder durch Aufregung allein neurotisch. Geistige Arbeit ist eher ein Schutzmittel gegen neurasthenische Erkrankung; gerade die ausdauerndsten intellektuellen Arbeiter bleiben von der Neurasthenie verschont, und was die Neurastheniker als »krankmachende Überarbeitung» anklagen, das verdient in der Regel weder der Qualität noch dem Ausmasse nach als »geistige Arbeit» anerkannt zu werden».

Lika kategoriskt och kanske lika riktigt förklarar Freud om hysterien (a. a. I. s. 227): »wer die Sprache der Hysterie zu deuten versteht, kann vernehmen, dass die Neurose nur von der verdrängten Sexualität der Kranken handelt». De hysteriska symptomen vore »geradezu gesagt, die Sexualbetätigung der Kranken» (a. a. II s. 102); med en annan rask vändning inskräper Freud (a. a. II s. 150) »schon die Alten sagten, der Koitus sei eine »kleine Epilepsie». Wir dürfen abändern der hysterische Krampfanfall ist ein Koitusäquivalent». Att så kan vara fallet har ovan belysts med ett från Gadelius lånat exempel; likväl går denne icke helt med på Freuds exklusiva hysteriförklaringar.

Tvångstillstånden åter söker Freud betrakta (a. a. I s. 117) som »verwandelte, aus der Verdrängung wiederkehrende *Vorwürfe*, die sich immer auf eine sexuelle, mit Lust ausgeführte Aktion der Kinderzeit beziehen». Här synes ordet »immer» vara för mycket; över huvud är Freud benägen för generella induktioner från ett för ringa antal fall. Även om könslivet ej får lämnas ur räkningen vid neurosernas förklaring, synes det för vågat att räkna därmed, som om vore detta könsliv den gemensamma nämnare, vilken löste eller förenklade alla neurosproblem.

Också bland Freuds lärjungar (Adler och de yngste) har

man i detta stycke avlägsnat sig från mästaren; eller man har utsträckt begreppet *libido*, gjort det synonymt med allt livs-begär: till en mystisk livets grunddrift, som omfattar långt mera än det sexuella och varav då neurosymptomen enligt introversionsläran vore speciella omformningar. Och att märka är att Freud själv angett denna utväg: »der Begriff des Sexuellen in der Psychoanalyse», skriver han till självförsvar (a. a. III s. 301), »geht nach unten wie nach oben über den populären Sinn hinaus. Diese Erweiterung rechtfertigt sich genetisch; wir rechnen zum »Sexualleben« auch alle Betätigungen zärtlicher Gefühle, die aus der Quelle der primitiven sexuellen Regungen hervorgegangen sind, auch wenn diese Regung eine Hemmung ihres ursprünglichen sexuellen Zieles erfahren oder dieses Ziel gegen ein anderes, nicht mehr sexuelles, vertauscht haben. Wir sprechen darum auch lieber von *Psychosexualität*, legen so Wert darauf, dass man den seelischen Faktor des Sexuallebens nicht übersehe und nicht unterschätze. Wir gebrauchen das Wort Sexualität in demselben umfassenden Sinne wie die deutsche Sprache das Wort »lieben«. Wir wissen auch längst, dass seelische Unbefriedigung mit allen ihren Folgen bestehen kann, wo es an normalem Sexualverkehr nicht mangelt, und halten uns als Therapeuten immer vor, dass von den unbefriedigten Sexualstreben, deren Ersatzbefriedigungen in der Form nervöser Symptome wir bekämpfen, oft nur ein geringes Mass durch den Koitus oder andere Sexualakte abzuführen ist.» Och Freud tar sist avstånd från de imitatorer, som förvanska hans läror med »vild» psykoanalys: »Wer diese Auffassung der Psychosexualität nicht teilt, hat kein Recht, sich auf die Lehrsätze der Psychoanalyse zu berufen, in denen von der ätiologischen Bedeutung der Sexualität gehandelt wird. Er hat sich durch die ausschliessliche Betonung des somatischen Faktors am Sexuellen das Problem gewiss sehr vereinfacht, aber er mag für sein Vorgehen allein die Verantwortung tragen».

Denna förmildring är av senare datum (1910) och utplånar icke, att Freud understundom gått stötande långt. Hällre än

att våga ett domslut för egen del må vi hänvisa till ett uttalande av specialisten Bjerre, som kan stå som ett totalomdöme om Freud och hans gärning: »All utifrån kommande kritik», skriver Bjerre i en fängslande bok (Studier i själsläkekunst, s. 203), »och alla inre vetenskapliga stridigheter, skada icke det Freud frambragt så mycket som den olycksaliga tendensen att driva ensidigheten in absurdum. Det är över huvud taget något av det tristaste man kan se, att en rörelse som denna på detta sätt arbetar på sin självförintelse. Ty det skall aldrig kunna förnekas, att det först är genom de uppslag, som kommit från detta håll, själsläkekunsten kan lyfta sig till betydelse och bli en allmän livsfaktor. Freud har med ett slag givit studiet av själslivet en sådan bredd och en sådan säkerhet, att man har fått en grundval att bygga på för alla tider. Man må vara huru förbittrad som helst på honom för de missgrepp han gjort — man kan dock icke genomföra en enda behandling utan att utnyttja något som han upptäckt; och man måste trots allt ständigt vara honom tacksam».

5.

Även om man ser sig tvungen att instämma i fackmännens gensaga mot Freuds alltför envetna sexualdiagnostik, är det en annan fråga om de lekmän ha rätt, som ur sedlighetssynpunkt resa högljudda protester mot psykoanalysen: man menar att metoden är minst sagt oanständig, leder till att bagatellisera det sexuellas helgd och lossa på moralbanden. Man visar på patienters indignerade klagomål och anför som ett visdomsord vad någon av dem sagt: att om man skall slippa sina tvångsföreställningar på bekostnad av sin självaktning, så vore det bättre att behålla dem.

Detta inkast vore något för Sokrates att ironisera över; det kan tjäna som exempel, på huru vi sky var upplysning, som stör våra livsvanor, våra självbelåtna meningar, våra illusioner. Människorna önska icke lära känna sig själva, de äro hållre sjuka med illusionen i behåll, än de låta sig fränrövas »självaktningens» fåfänglighet.

Helt visst är illusionen om en högre bestämmelse, helt visst är närmast könsmoralen allt erkännande värd, såvitt den är kultur, som förädlar naturen; men det blir ofta onatur av denna kultur, om sexuallivet betraktas som förnedrande och ovärdigt. Vi ondgöra oss icke åt att växten sätter blom och frukt — men inbilla oss förmätet att vi ostraffat få trotsa den lag, som är lag för allt levande i världen. Det lyckas väl (med list), åtminstone för en tid. Men det kan också hämna sig.

Och att föra naturens talan till tröst för de illafarna är så mycket mindre att bagatellisera könslivet som detta ju tvärtom utges för en grundmakt i all mänsklig tillvaro. Säger man att dylikt tal lossar på moralbanden, så må i gengäld frågas om dessa äro mål i sig i sexuella stycken? När banden dragits till så stramt, att de snört in vår växt — och ännu skära in och såra och förskruva: äger då ej läkaren att erbjuda den lättnad, som följer med insikten om kulturkrävens missriktning? James har ifråga om vissa fall av *mind cure* — mot neuroser, som vållats av en självöverskattning, — med erkännande omtalat en »antimoralisk metod», som består i »kaptulation», i att resignera; och han tillägger (a. a. s. 99): »detta är den lutherska teologiens frälsning, som man vinner genom att misströsta om sig själv . . .»

Psykoanalysens avslöjanden gå emellertid ej ut på att, som illvilligt folk säger, anbefalla könsumgänge som ett universalmedel; Freud vädjar alltid till en avledning på själisk väg. Han litar på förståndets, på upplysningens makt: »die Psychoneurosen», det är kontentan av hans lära, »sind entstellte Ersatzbefriedigungen von Trieben, deren Existenz man vor sich selbst und vor den anderen verleugnen muss. Ihre Existenzfähigkeit ruht auf dieser Entstellung und Verkennung. Mit der Lösung des Rätsels, das sie bieten, und der Annahme dieser Lösung durch die Kranken werden diese Krankheitszustände existenzunfähig. Es gibt kaum etwas Ähnliches in der Medizin; in den Märchen hören Sie von bösen Geistern, deren Macht gebrochen ist, sobald man ihnen ihren geheim gehaltenen Namen sagen kann».

Såsom nattens spöken flykta för dagsljuset, så skall alltså det, att patienten genomskådar de neurotiska symptomens sexuella upprinnelse, tvinga dem tillbaka. Redan av den grund att man, upplyst om symptomens orsak, torde emot sjukdomen vända samma iver, varmed man försvarat sig mot driften därbakom. Och ju allmännare det blir känt, vilka hemliga drifter, sexuella eller andra, neurosymptomen skvallra om, dess mera angelägen skall sjuklingen bli, att ej låta andra veta, huru det är fatt med honom. »Das Kranksein wird unverwendbar», förespeglar sig Freud (a. a. s. 296), »der Krankheitsgewinn illusorisch»; och han stöder detta hopp om opportunitetsneurosens avtagande med ett gott argument: »denken Sie daran, wie häufig in früheren Zeiten die Halluzination der heiligen Jungfrau bei Bauernmädchen war. Solange eine solche Erscheinung einen grossen Zulauf von Gläubigen, etwa noch die Erbauung einer Kapelle am Gnadenorte zur Folge hatte, war der visionäre Zustand dieser Mädchen einer Beeinflussung unzugänglich. Heute hat selbst die Geistlichkeit ihre Stellung zu diesen Erscheinungen verändert; sie gestattet, dass der Gendarm und der Arzt die Visionärin besuchen, und seitdem erscheint die Jungfrau nur sehr selten».

Så är det psykoanalysen sätter sitt hopp till deterministisk upplysning — i likhet med lutherdomen. Och lika litet som denna syftar psykoanalysen till att rättfärdiga synden; den endast söker lätta syndarens börda, frigöra hans sinne från konflikters tryck, avväpna det onda genom insikt och be-kännelse; och så hjälpa till att leda vårt kvalfyllda sjäsliv i sundare gängor.

Det må såvisst erkännas, att en sådan upplysning kan ha sina vådor; frågan om ärlighet är indicerad eller icke, måste en läkare avgöra *in casu*. I de många fall, där en bättring synes utsiktslös, tjänar det till intet att söka frånrycka den sjuke det illusionens skimmer, varmed han förskönar sin förfelade tillvaro — det skulle kanske ej lyckas häller att t. ex. få en sipp mamsell att betrakta sina egenheter oförblommerat

sexuellt; eller att beröva den erotiskt fromme de religiösa vanidéer, som utsmycka hans överspändhet. Neurosen kan emellanåt, det erkänner Freud (a. a. III s. 297), ha varit den bästa lösningen, den mildaste utvägen ur att svårt livsläge: »die Neurosen», skriver han, »haben eben ihre biologische Funktion, als Schutzvorrichtung, und ihre soziale Berechtigung». Den animala hälsan är så ej ens för läkaren det översta ändamålet; och det kan vara bättre att en drift introverteras, där man endast själv blir lidande på saken, än att den ger upphov till allmänskadliga handlingar.

Men sanningskravet må i den privata praktiken stöta på än så många hänsyn att taga, som regel gäller nog att illusionen är av ondo, att självbedrägeri ej skänker varaktig båtnad, att, för att åter anföra Bjerre (a. a. s. 133) »klarheten är att föredraga framför hela den vävnad av lögn och illusion, vilken människorna trassla sig in för att undkomma sexualitetens faktum». Vidare skriver Bjerre (s. 212): »Och detta är kanske det största i Freuds verk — det är endast genom den omutliga sanningen, som vägen går till frihet; det är först sedan man blottat livet i dess mest vederstyggliga nakenhet, man ens kan hoppas att komma till rätta med det. All livslögnsfilosofi är dålig filosofi. På lögnen kan man möjligen släpa sig fram från den ena dagens gyckelspel till den andras; men nå en människovärdig tillvaro — aldrig».

6.

Detta Bjerres uttalande leder oss tillbaka till Freuds filosofgärning.

Redan för den insats han gjort i psykologien är han värd en rangplats i filosofins historia. Ty vad han än presterat av halvsanning och smaklöshet, bizarra hypoteser och ensidig universalförklaring — obetänksamt, ofullgånget och stundom rent av obildat: det uppväges fullt ut av hans epokgörande uppslag. Vidgande synpunkter och befruktande paroller — är vad som adlar forskningen till filosofi.

Och Freuds djärva avslöjanden och förlösande tankar nå i sina följder vida över gränserna för en enskild disciplin; de leda till att lägga om principer och metoder för ett flertal s. k. »Geisteswissenschaften», där psykologi är huvudgrunden: för myt- och kulturforskningen, för etiken och litteraturhistorien, icke minst för vår syn på konsten och religionen.

Man finner ett gott mönster på den nya riktningen i G a d e l i i starka inlägg i den svenska djävulsstriden (Tro och övertro i gångna tider). Och Freud anmärker själv, att vi i människans eget inre böra söka upphovet till övertrons gestaltningar: religiösa myter förlägga till ytterlivet vad som blott är drifter och drömmar hos oss själva. Djävulen och det godas gud, syndafall och odödlighet, alla frälsningsdogmer vore projektioner från våra egna driftkonflikter. Låt oss dröja vid exemplet: den religiösa själsprocessen vore att betrakta som ett hämmat livsbegär, som söker sig en avledning; gudaktighetsövningen vore en hjälp mot hotande introversion — mot otillåtna böjelser, mot synd- och vanmaktskänsla, mot ångest och förtvivlan. Tron öppnar en avloppsväg för den inre spänningen; den avhjälpas oro, missmod och vända; i svårare former, när allt ens livshopp slagit fel, blir »väckelsen» en opportunitetsneuros, som bjuder nya livsvärden i de gamlas ställe. »Die Religion», säger freudianen R a n k (Der Künstler, s. 38), »ist also gewissermassen eine psycho-therapeutische Massenkur, die das Volk zu seiner eigenen Heilung erfunden hat — ebenso wie die Kunst, eingerechnet Philosophie, eine ähnliche Kur ist, die aber von *einem* Individuum erfunden wurde, und zwar nur für sich und eine beschränkte Anzahl Leidensgenossen».

Det är, såsom synes, nya forskningsskemata, Freud inaugurerar med psykoanalysen och introversionsläran. Och han uppnår sin ursprunglighet, tack vare att han anknyter till det »*känn dig själv*», som varit och skall vara all visdoms begynnelse. Ty kunskapens betingelser ligga i oss själva, våra begrepp och värden ha sin grund i våra svagheter, vi äro själva alltings mått — och brister oss denna insikt om vårt

mänskliga själv, så vicieras allt vårt tänkande; och aldrig när här analysen för mycket ner på djupet.

Man hör likväl inkastet att psykoanalysen driver borrhningen alltför långt — för att sedan fastna allralägst i slamm. Till ett sista botten nå vi ändå icke; varför då upp-muddra alla dessa rysligheter? Må vi låta Rein ge svaret: *mutatis mutandis* gäller här hans utsaga (Om filosofiens ställning och uppgifter vid sekelskiftet, promotionsprogram 1900), »Tvivelsutan har filosofien hittills vid betraktelsen av människan begått felet att hålla sig alltför mycket till de relativt högt utvecklade, av kulturen påverkade varelser, dem filosofen närmast anträffar som representanter för sitt släkte». Vår betraktelse av människan försummar icke mindre det primitivt låga hos var och en själv — vildsnår och sumpmarker, dem vi sky att närma oss. — Men, invändes åter, att trivas med det allra lägsta, att rota i en smuts, som en och var vill skyla över, kan det väl anses värdigt vetenskapernas vetenskap? Är det filosofi eller — pornografi? Vore Freuds diaboliska lust att blotta avigsidan, att ställa ut vår blygd — vore icke även den en art »Ersatzbefriedigung», en perversitet under vetenskapens skyddsflagga? Vad, om Freud själv skulle psykoanalyseras?

Låt oss svara med en motfråga: var icke Sokrates en problematisk natur? Sysslade han icke misstänkligt mycket med erotiska problem? Kan det då anses tänkaren ovärdigt att söka gå till grunden även i dessa frågor?

Må till Freuds äreräddning anföras en tänkare, som förvisso var en Sokrates-kännare som få och därtill själv i mycket en Sokrates *redivivus*: »Dersom Sokrates nu levede» skriver Sören Kierkegaard (Begrebet Angest, S. V. IV s. 337) i fråga om det sexuella som ett filosofiens objekt, »da vilde han taenke over Sligt (det Sexuelles Betydning), om han end gjorde det bedre eller at jeg saa skal sige guddommeligere end hvad jeg formaaer; og jeg er overbeviist om, at han havde

sagt til mig: »O! Kjaere, deri handler du retteligen, at du taenker over saadanne Ting, som vel ere vaerd at overveie; jal man kan sidde hele Natten samtalende og dog aldrig blive faerdig med at udgrunde Menneskenaturens Vidunderligheder». Og denne Forvisning er mig uendelig meget mere vaerd end hele Samtidens Bravo; thi hiin Forvisning gjør min Sjel urokkelig; Bifaldet vilde gjøre den tvivlsom.»

Alltsedan Sokrates, ja, från dess första upphov har filosofien råkat i delo med den värld, som vill bedragas. Brytningen med det nedärvda står i direkt förhållande till personliga defekter, som hindra filosofen att adaptera sig till allmänlivet. Filosofen hör i regeln till de problematiska naturerna, som slitas mellan lägre begär och ideal. Han har fullt upp i tillvaron med att rannsaka sig själv, sina fel och fördomar, livets mål och vägar. Till sin egen frälsning är det han besinnar sig över ont och gott, över sanning och villfarelse. Men hans konflikter och skavanker bli utvecklingsferment även för det allmänna. Samtiden må fördöma filosofens analys: den skall engång bära frukt i nya synteser.

